Romanoslavica vol. XLVI, nr. 4

DESPRE RUSIA SUB COMUNISM ÎN VIZIUNEA LUI ALEKSANDR SOLJENIȚÎN

Ciprian NIȚIȘOR

En suivant la tradition littéraire russe, Soljenitsyne était l'adepte de la théorie selon laquelle l'artiste doit servir à la Vérité. Par la suite, sa vie d'après la libération du GOULAG, sa littérature, il les a dédiées à la lutte contre le communisme, qu'il comparait à une maladie dont souffrait la Russie. L'énergie qui le poussait venait de l'amour pour le people russe. L'article suivant a se propose de faire une courte présentation de quelques-unes de ses idées : la contradiction qui existe entre l'idéologie communiste d'un côté, et le caractère, la religion, la culture et le sentiment national russes de l'autre côté.

Mots clé : Soljenitsyne, communisme, antagonisme, people russe

Considerat a fi continuatorul liniei clasice a literaturii rusești, Aleksandr Soljeniţîn (1918-2008) este în același timp o figură emblematică a luptei anticomuniste, rămânând consecvent principiului tradițional conform căruia literatura trebuie să purifice moravurile și să influențeze caracterele. Artistul are obligatia de a sluji Adevărul, căci „în lupta cu minciuna, Arta a câștigat întotdeauna, va câștiga întotdeauna, în mod deschis, irefutabil, și peste tot în lume”[1]. Soljeniţîn considera că inclusiv activitatea sa publică se înscrie în tradiția literaturii ruse: „dacă văd fie numai un pericol care amenință societatea, datoria mea este aceea de a a deschide ochii tuturor și fiecăruia despre pericol”[2]. Cel mai adesea, minciuna și pericolul despre care vorbește se confundă în concepția sa cu comunismul.

Scopul acestui eseu este acela de a încerca să treacă în revistă câteva dintre ideile lui Aleksandr Soljeniţîn, referitoare la poporul rus și relația antagonică dintre acesta și comunism.

În 1962 apare *O zi din viața lui Ivan Denisovici,* cu aprobarea lui Hruşciov, cel care l-a promovat pe scriitor în speranţa că-l va putea controla şi folosi în lupta cu staliniştii din partid. După această nuvelă, încurajat și de corespondența cu foști deținuți din lagărele staliniste, Soljeniţîn a continuat să demaște răul comunist, iar, mai târziu,

[1] Alexandre Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain suivi de Discours de Stockholm,* Editions du Seuil, Paris, 1972, p.123

[2] Alexandre Soljenitsyne, *Le grain tombée entre les meules,* Fayard, 2005, p.337.

BDD-A24208 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:27 UTC)

romanul *Arhipeleagul Gulag* îi va aduce expulzarea si retragerea cetaţeniei sovietice. O dată cu perioada exilului, prioritatea lui Soljeniţîn este lucrul la *Roata Roşie,* „istoria tragică a ruşilor care, în nebunia lor, şi-au distrus cu propria mână trecutul lor şi viitorul în acelaşi timp”[1]. Totodată, scriitorul considera că rolul său este acela de a lămuri Occidentul că „Rusia si comunismul sunt în aceiaşi relaţie ca şi bolnavul şi maladia sa”[2].

În mod inexorabil, Soljeniţîn, care în tinereţea sa începuse prin a crede în idealurile leninismului necorupt de delirul sângeros al dictaturii staliniste, a sfârşit prin a se întoarce spre vechile valori ale poporului rus, căutând *Rusia eternă, creştină*, fiind considerat în această privinţă un urmaş al lui Dostoievski. Astfel, soarta poporului rus devine o temă cheie in creaţia sa. Romanele sale se îngheagă în jurul ciocnirii dintre elementul abstract, ideologic, şi cel uman, în care se simt pulsaţiile unei suferinţe colective. Mai important decât a scrie despre sine, considera el, este a scrie despre destinul Rusiei, căci „dintre toate tragediile pe care le-a îndurat, cea mai profundă a fost aceea a Ivanilor Denisovici”[3]. Orientarea lui Soljeniţîn spre popor şi spre vechile valori ruseşti i-au adus acuze de slavofilism. „Se scrie despre mine – nota el – că sunt influenţat de slavofilişti şi că le continui linia, în timp ce în realitate nu am citit niciuna dintre cărţile lor”[4].

Caracterul rus

Multe dintre trăsăturile caracterului rus au fost determinate de religie. Printre acestea, Soljeniţîn remarcă atitudinea de încredere smerită în soartă, compasiunea, dorinţa de a-i ajuta pe cei la nevoie şi de a împărţi cu ei strictul necesar, credinţa ca principal sprijin al caracterului şi rolul important al rugăciunii în viaţa rusului. La acestea se adaugă predispoziţia spre un trai modest, dar pentru o bogată viaţă lăuntrică. La aceste trăsături formate sub influenţa creştină, se adaugă cele originare: firea deschisă, generoasă, mărinimia, sociabilitatea, lipsa ambiţiilor deşarte şi umorul[5]. Toate aceste trăsături aveau să influenţeze cultura rusă.

Trăsăturile definitorii ale caracterului rus, aşa cum se manifestau ele în sânul poporului, s-au ciocnit de-a lungul timpului de evenimente exterioare care le-au modificat specificitatea. Un astfel de eveniment este reforma patriarhului Nikon, care a dus la schisma religioasa din secolul al XVII-lea. „Străvechiul caracter rus s-a păstrat in mod durabil în mediul închis al celor de rit vechi”[6]. A urmat apoi perioada Petroviană, care a „măcinat fără nici o socoteala moravurile şi normele noastre de viaţă”[7]. Scriitorul considera că Rusia a fost implicată, de-a lungul timpului, în numeroase războaie

[1] *Idem*, p.445.
[2] *Idem,* p.169.
[3] Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain…,* p. 15.
[4] Soljenitsyne, *Le grain tombée…*, p. 341.
[5] Alexandr Soljeniţîn, *Rusia sub avalanşă,* Humanitas, Bucureşti 2000, p. 178-180.
[6] *Idem*, p.184.
[7] *Idem*.

BDD-A24208 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:27 UTC)

europene care aveau scopuri străine de adevărata sa vocație spirituală. În reforma agrară a lui Alexandru al II-lea (1861), Soljeniţîn a văzut una dintre cauzele Revoluției. Împroprietărirea țăranilor s-a făcut superficial şi ineficient, iar, o dată cu trecerea timpului, prin moşteniri, pământul s-a fărâmiţat, iar ţăranii au început să se preocupe din ce în ce mai mult de problemele materiale. Niciunul dintre aceste evenimente nu a zdruncinat însă atât de puternic structura sufleaască rusească, precum cei 70 de ani de comunism.

Comunismul, religia şi cultura

Există o strânsă legătură între cultura unui popor şi religia sa. Prin influența pe care o are asupra caracterului național, religia animă în acelaşi timp şi cultura poporului respectiv. Cultura este expresia, în formă materială, a tendinței spirituale a unui popor. În Rusia, ortodoxia este cea care a hrănit specificitatea spirituală rusească, fiind în acelaşi timp un factor de unire a oamenilor. Încă din cele mai vechi timpuri, în vreme de primejdie, aceştia se adunau laolaltă în biserici, în fața icoanelor, ca în fața unor drapeluri. Din acest motiv, s-a spus că în Rusia sentimentul religios se confundă cu cel patriotic, cu dragostea de pământul rusesc.

O dată cu instaurarea regimului sovietic, s-a născut o incompatibilitate intre ideologia comunistă şi religia popoarelor care locuiau pe teritoriul fostului imperiu. Întrucât se considera că religia înfrâna modernizarea societății, au început persecuțiile antireligioase: lăcaşurile de cult au fost închise sau li s-a schimbat destinația, sărbătorile religioase au fost înlocuite cu festivități comuniste, mijloacele de existență ale preoților au fost eliminate, sau aceştia au fost executați[1]. Ortodoxismul a fost înlocuit de ateism, iar produsul cultural rus, format sub secole de influentă evanghelică, a fost înlocuit de o cultură antinațională. În anii sovietici, „cultura nu era decât o formă de propagandă, iar propaganda forma cea mai înaltă de cultură”[2]. Un exemplu al noii tendințe pe care trebuia să o urmeze cultura în comunism este literatura. Încadrată în şabloane lingvistice, ideologice şi fabulistice, îngrădită în acelaşi timp de cenzură, literatura sovietică este una „bolnavă, moartă din faşă, este lipsită de simplitate naturală”. Literatura este astfel îndepărtată de menirea sa esențială, specifică tradiției ruseşti, conform căreia „literatura, ca şi limba, protejează sufletul unei natiuni”. Cenzura sovietică nu presupune „numai o încălcare a *dreptului de a scrie*, ci şi sufocarea inimii națiunii, distrugerea memoriei sale!”[3] Identitatea unui popor este dată de religia şi cultura sa. Iar comunismul, lovind în ortodoxism, a lovit în cultura rusă, în identitatea poporului rus şi în sentimentul național rusesc.

[1] Vezi Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse,* Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 305.
[2] *Idem,* p. 290.
[3] Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain…,* p. 110.

BDD-A24208 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:27 UTC)

Comunismul si sentimentul naţional

În 1918 A.V. Lunacearski, comisar pentru învăţământul public, nota următoarele: „Ideea de patriotism este o idee pe de-a-ntregul falsă”[1]. Lunacearski considera că istoria ar trebui predată în aşa fel incât să nu trezească sentimente de mândrie naţională, să nu suscite dorinţa de a urma modele din trecut. Conştiinţa naţională, sentimentul de mândrie naţională, era văzut un fenomen contrarevoluţionar, un adversar al sistemului, care trebuie înlăturat. Lenin considera că „şovinismul de mare putere” este „de o mie de ori mai periculos decât orice naţionalism burghez”. În consecinţă, în primii 15 ani după revoluţie cuvântul *rus* a fost cu desăvârşire interzis… Dar în războiul de Apărare a Patriei s-a făcut apel tocmai la acele sentimente ce ţin de conştiinţa naţională a unui popor: la patriotismul rusesc (nu sovietic), la trecutul militar al ruşilor (Dimitrie Donskoi) şi la religie. Stalin a acordat libertate religioasă, autorizând slujbe şi ceremonii în scopul motivării populaţiei. Ulterior, după război, libertatea aceasta iarăşi a fost ingrădită, iar, în timpul lui Hrusciov, Biserica a suferit alte atrocităţi.

Aceste incompatibilităţi între ideologie şi factorul uman oferă o raţiune a existenţei lagărelor de concentrare, care sunt o premisă a sistemului. Ideologia comunistă – consideră A. Soljeniţîn – oferă o justificare pentru existenţa lagărelor şi pentru crimele comise. În *Arhipeleagul GULAG* scrie urmatoarele, „Justificările lui Macbeth au fost slabe şi astfel l-au copleşit mustrările de constiinţă. Iar Iago este un mieluşel. Fantezia şi forţele sufleteşti ale criminalilor lui Shakespeare se limitau la cel mult zece cadavre. Pentru că ei nu aveau o ideologie”[2]. Se naşte o legătură insolvabilă între minciună si violenţă, între comunism şi aplicarea sa. „Violenţa îşi găseşte refugiu în minciună, iar minciuna, singurul sprijin în violenţă”[3]. Ideologia este sursa răului sovietic. În acelaşi timp, „desfiinţând Arhipeleagul [regimul], însuşi ar fi încetat să mai existe”[4].

Confuzia Rusia – Comunism

Una dintre cele mai mari nedreptăţi care i se fac poporului rus, considera Soljeniţîn, este acea confuzie (uneori voită) între comunism şi ţara unde acesta a apărut prima dată: Rusia. Confuzia între elementul sovietic şi cel rusesc este la fel de improprie ca şi aceea între un bolnav şi maladia de care suferă, este ca şi cum un bolnav ar fi strigat prin numele bolii sale. În perioada sovietică *Rusia* desemna „un popor oprimat căruia i se interzicea să acţioneze precum o entitate, sau sa-şi invoce conştiinţa naţională suprimată, religia şi cultura”[5]. Între premisele care au dus la această conjunctură a fost si

[1] Soljeniţîn, *Rusia sub avalanşă,* p. 148.
[2] Alexandr Soljeniţîn, *Arhipeleagul GULAG,* Editura Univers, Bucureşti 2008, p.145.
[3] Soljenitsyne, *Les droits de l’écrivain…* p. 123.
[4] Soljeniţîn, *Arhipeleagul GULAG,* p. 432.
[5] Alexander Solzhenitsyn, *The mortal danger: how misanceptions about Russia imperil the West,* Londra, The Bodsey Head, p. 4.

BDD-A24208 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:27 UTC)

influența exercitată de studiile unor specialişti occidentali. Aceştia urmăreau comunismul ca pe un fenomen născut din aluatul poporului rusesc, găsind analogii în trecutul istoric al țării, de la Ivan cel Groaznic şi Petru cel Mare până în prezent. În acelaşi timp, mulți dintre aceşti cercetători, care au fost în Rusia s-au lăsat înşelați de aspectul capitalei, sau al Petersburgului. În realitate însă, Moscova este un oraş care a fost artificial adus la starea de confort oocidental, iar adevarata viață sovietică putea fi descoperită în provincie, sau in lagărele de concentrare.

Soljeniţîn, considera că această teorie s-a bucurat de o mare popularitate din mai multe motive. Dacă acest comunism este o moştenire rusească, partidele comuniste occidentale pot pune manifestările crude ale regimului sovietic pe seama naturii sălbatice ruseşti, absolvindu-se în acelaşi timp de orice fel de suspiciune. Această teorie alimentează eşecul de a întelege cum comunismul nu poate subzista fără folosirea terorii. În realitate însă, ideea de stat totalitar – remarca scriitorul – a apărut pentru prima dată la Hobbes, în *Leviathan*, unde se precizează că liderul unui stat trebuie să domine nu numai viețile cetățenilor, dar şi conştiința lor. Lenin a citat şi a pus în practică multe din teoriile lui Marx si Engels. Şi-a exprimat de nenumărate ori admirația pentru teroarea iacobină franceză, considerând că „teroarea reînoieşte o țară".

Ce rămâne însă în Rusia după 70 de ani de comunism, şi care este efectul acestor ani? Soljeniţîn consideră că anii sovietici sunt cei mai dezastruoşi din istoria rusă, din punctul de vedere al pierderilor şi al decăderii vieții. Pe lângă valurile de emigrație ale intelectualilor ruşi, comunismul a înseamnat exterminarea fizică a oamenilor în lagărele de concentrare. Cea mai mare pierdere este aceea că erau exterminați în primul rând oamenii cei mai voloroşi din punct de vedere moral sau intelectual. Comunismul a instaurat o „frică paralizantă" în întreaga țară. „În popor a pătruns şi s-a înrădăcinat disimularea, suspiciunea. Minciuna şi prefăcătoria au devenit elemente indispensabile în lupta pentru a supraviețui, la fel şi indiferența față de aproapele aflat la necaz. În acelaşi timp, prin numărul de morți înregistrat, victoria din Al Doilea Război Mondial aduce mai mult cu o înfrângere. La toate acestea se adaugă propaganda comunistă, care a avut un efect nociv asupra sufletului, făcând în acelaşi timp ca forța morală şi intelectuală a poporului să sleiască din ce în ce mai mult.

Soljeniţîn afirma de nenumarate ori ca poporul rus este un pion atras in lupta dintre America si Uninunea Sovietică. Lupta care trebuie să fie dată, nu este contra ruşilor, ci contra comunismului. Iar confuzia dintre elementul soviectic şi cel rusesc este la fel de dăunătoate atât pentru vesticii care o fac sau care o susțin, cât şi pentru ruşi. „Pentru aceia care iubesc Rusia nici o împăcare cu comunismul nu a fost posibilă, şi nici nu va fi"[1].

[1] *Idem,* p.34.

BDD-A24208 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:27 UTC)

Bibliografie:

Pipes, Richard, *Scurtă istorie a Revoluţiei Ruse*, Humanitas, Bucureşti, 1998
Soljeniţîn, Alexandr, *Arhipeleagul GULAG*, Editura Univers, Bucuresti, 2008
Soljeniţîn, Alexandr, *Ca bobul între pietrele de moară,* Humanitas, Bucureşti, 2005
Soljeniţîn, Alexandr, *Chestiunea rusă la sfarsit de secol XX*, Editura Anastasia, 1995
Soljeniţîn, Alexandr, *Le chêne et le veau*, Éditions du Seuil, Paris, 1975
Soljeniţîn, Alexandr, *Le grain tombée entre les meules,* Fayard, 2005
Soljeniţîn, Alexandr, *Les droits de l'ecrivain suivi de Discours de Stockholm*, Éditions du Seuil, Paris, 1972
Soljeniţîn, Alexandr, *Наконец-то революция. Главы из книги «Красное Колесо»,* Ekaterinburg-Moscova, 2008
Soljeniţîn, Alexandr, *Публицистика в трёх томах*, Iaroslavl,1997
Soljeniţîn, Alexandr, *Rusia sub avalanşă,* Humanitas, Bucureşti 2000
Soljeniţîn, Alexandr, *The mortal danger: how misanceptions about Russia imperil the West*,Londra, The Bodsey Head, 1980
Soljeniţîn, Alexandr, *Царь, Столыпин, Ленин – Главы из книги «Красное Колесо»,* Ekaterinburg-Moscova, 2008

BDD-A24208 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:27 UTC)